

Lamiyə Nizami qızı Hacımuradova
Gəncə Dövlət Universiteti, baş müəllim
lamie.7530@gmail.com

XX ƏSRİN ƏVVƏLLƏRİNDƏ AZƏRBAYCANDA PEDAQOJİ HƏRƏKATIN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda pedaqoji hərəkatın inkişaf istiqamətləri haqqında məlumat verilərək göstərilir ki, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Rusiyada baş verən ictimai-siyasi şərait Azərbaycanda yeni bir canlanmanın və intibahın yaranmasına səbəb oldu. Milli maarifçilərin (A.Bakıxanov, M.F.Axundov, Q.Zərdabi, M.T.Sidqi və s.) demokratik əsasda özünü qoyduqları ictimai-pedaqoji fikir öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoydu. Milli məfkurəyə, milli düşüncəyə və milli dəyərlərə sahib çıxan yeni peaqoqlar nəsli (F.Köçərli, R.Əfəndiyev, N.Nərimanov, H.Vəzirov, S.M.Qənizadə, M.Mahmudbəyov və b.) formalaşdı.

***Açar sözlər:** Kapitalizm, milli məktəb, XX əsrin əvvəlləri, maarifçilik hərəkatı, Azərbaycan maarifpərvərləri*

Development of pedagogical movement in Azerbaijan in the early twentieth century

Summary

This article describes the development in Azerbaijan pedagogical movement in the early twentieth century, and contains information about that in the late nineteenth century and early twentieth-century social and political situation in Russia led to the revival and renaissance in Azerbaijan. Based on a democratic basis by national educators (A.Bakıhanov, G.Zardabi, MFakhundov, MTSidqi, etc.) of the national pedagogical thought has entered a new era of development. Formed a new generation of teachers (F.Kocherli, P.Afandi, N.Narimanov, N.Vazirov, S.M.Ganizade, M.Mahmudbekov, etc.) with new ideas, new thoughts, new outlooks. They were graduates of Gori Teachers' Seminary. The creation of new schools, teaching of the mother tongue, the creation of the national curriculum and children's literature, women's rights and freedoms, the moral development of the nation has been the foundation of their activity. During the years of Soviet power in Azerbaijan democratic educators were divided into two fronts, advocates of "Molla Nasreddin" and

members of "Fuzuat" and did not correctly interpret their idea and concept of the development of a people, a nation's progress. Trends of Russia in the past, given the different presented in a distorted way. Nevertheless, on the basis of their activities A.I.Gertsen said that we are not the same, we have different love. Headed eagles as we look in different directions, but my heart beats the same. Both and other members of the same faction loved the Russian people, but saw its development in different ways. Supporters to "Molla Nasreddin" and members of "Fuzuat" and should be treated in the same position. Published in the early twentieth century, the "East-Russia" (1903-1906), "Life" (1905-1906), "Irshad" (1905-1908), "Evolution" (1906-1907), "New Life" (1907-1908), "Progress" (1908-1909), "Seda" (1909-1911), "Iqbal" (1912-1915), "The frank word" (1915-1918), the "Guide" (1906), "Molla Nasreddin" (1906-1931), "Dabistan" (1906-1908), "Fyuzat" (1906-1908), "New fyuzat" (1911), "School" (1917), "The Light" (1912), "Vitality" (1912-1916) national newspapers and magazines are at the forefront of the fight Enlightenment for the democratization of education, provide a new level of pedagogical movement and a new direction.

Key words: *Capitalism, national schools, At the beginning of the XX century, enlightenment movement, Enlightenment of Azerbaijan*

Giriş

XX əsrin əvvəlləri çox mürəkkəb və zidiyyətli dövr idi. Ədəbiyyaşınas alimlər o dövrü səciyyələndirərək yazırdı: "Cəmiyyətdəki barışmaz ziddiyyətlərin ifadəsi olaraq mədəniyyət aləmində iki böyük qütb üz-üzə çarpışmaqda idi: bunlardan biri feodal və burjua məfkurəsi, çarizmin müstəmləkəçilik siyasəti, dini dünyagörüşü ifadə edənələr, ikincisi isə zəhmətkeşlərin azadlıq ideyalarından və inqilabi hərəkətindən ilham alan tərəqqipərvəri demokrtik ziyalılar idi" [2, 366]. Bu fikirdə ilk baxışdan qeyri-elmilik nəzərə çarpır. Belə ki, Sovet hakimiyyəti illərində Azərbaycan maarifpərvərlərini "Molla Nəsrəddin"çilər və "Füzuat"çılar kimi iki cəbhəyə bölmüş, onların millətin tərəqqisi inkişafı ilə bağlı fikir, ideya və konsepsiyalarını düzgün şərh etməmişik. Vaxtilə Rusiyanın inkişaf istiqamətlərini müxtəlif yönümdən izah edən qərbçilərin və slavyonafillərində fikirləri eyni cür təhrif olunmuşdur. Halbuki A.İ.Gersin onların fəaliyyətlərini təhlil edərək deyirdi ki, bizim eyni olmayan bir məhəbbətimiz var. Biz iki başlı qartal kimi müxtəlif tərəflərə baxırıdığ, amma ürəyimiz bir vururdu. Hər iki cərəyanın nümayəndələri rus xalqını qızgın məhəbbətlə sevib, amma onun inkişafını ayrı-ayrı yollarda görürlər. "Molla Nəsrəddin"çilər və "Füzuat"çılara da eyni mövqedən yanaşmaq lazımdır.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində Rusiyada baş verən ictimai-siyasi şərait Azərbaycanda yeni bir canlanmanın və intibahın yaranmasına səbəb oldu. Milli maarifçilərin (A.Bakıxanov, M.F.Axundov, Q.Zərdabi, M.T.Sidqi və s.) demokratik əsasda özünü qoyduqları ictimai-pedaqoji fikir öz inkişafının yeni mərhələsinə qədəm qoydu. Milli məfkurəyə, milli düşüncəyə və milli dəyərlərə sahib çıxan yeni peaqoqlar nəsl (F.Köçərli, R.Əfəndiyev, N.Nərimanov, H.Vəzirov, S.M.Qənizadə, M.Mahmudbəyov və b.) formalaşdı. Onlar Qori müəllimlər seminariyasının məzunları idi. Yeni üsullu məktəblərin yaradılması, təlimin ana dilində aparılması, milli dərslərlərin və uşaq ədəbiyyatının yaradılması, qadınların hüquq və azadlıqlarını qorunması, millətin mənəvi yüksəlişi onların fəaliyyətlərinin əsasını təşkil edirdi. Prof.Ə.Ağayev onların fəaliyyətini yüksək qiymətləndirərək yazır: "Bu pedaqoqlar yeni, vətənpərvər maarif ordusunun təbiyələnilib yetişməsində xeyli zəhmət çəkməli oldular" [1, 15]. Əsasən XX əsrin əvvəllərindən fəaliyyətə başlayan yeni dəstəyə Abdulla Tofiq Sur, Süleyman Sani Axundov, Abdulla Şaiq, Fərhad Ağazadə, Əli Rəğib (Ağəli Qasimov), Üzeyir Hacıbəyov və bir çox başqaları daxil oldular.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan maarifpərvərlərini daha ciddi narahat edən pedaqoji problemlər aşağıdakılardan ibarət idi: 1) məktəblərdə dini elmlərlə yanaşı, dünyəvi elmlərin tədrisi; 2) yeni üsullu məktəblər; 3) milli məfkurəyə malik müəllim kadrları; 4) təlimin ana dilində aparılması; 5) təhsilin məzmununun milliləşdirilməsi; 6) pedaqoji prosesdə yeni təlim metodlarının tətbiqi; 7) milli dərslər və uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin yaradılması; 8) tərbiyədə milliliyə üstünlük verilməsi. Bizə hansı elmlər lazımdır? Belə bir elmi mübahisə uzun müddət müzakirə predmetinə çevrilmişdir. XX əsrin əvvəllərində öncə irəli atılmış dünyəvi elmlərin təlimi məsələsi Azərbaycan maarifpərvərlərinin müzakirə etdiyi ən mühüm problemlərdən birinə çevrildi.

Rusiyada gedən ictimai-pedaqoji hərəkət Azərbaycana da güclü təsir göstərdi. Baş verən ictimai-siyasi hadisələr xalqın mübarizəsi, maarif müəssisələrinin, məktəblərin genişlənməsi, təhsilin ana dilində, pulsuz və ümumi olması tələblərini irəli sürməyə şərait yaratdı, pedaqoji hərəkətin canlanmasına təsir göstərdi. Milli dilə və təlimin ana dilində aparılmasına münasibət məsələsi xalqın varlığına, azadlıq və müstəqilliyinə münasibət səviyyəsində irəli sürüldü.

Əsası A.A.Bakıxvanov, M.Ş.Vazeh, M.F.Axundov, M.Kazımbəy, İ.Qutqaşınılı tərəfindən qoyulan maarif hərəkatı XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində ictimai fikrin bütün qatlarına nüfuz edir, xalqın milli şüurunu formalaşdırır.

Bu dövrdə M.F.Axundovun «Əgər xalq tərbiyə edilməzsə və bütün camaat savadlı olmazsa, çəkdiyimiz bütün zəhmətlər heçə-puçə çıxacaqdır» – fikri milli ziyalıların fəaliyyət proqramına çevrildi. Onlar artıq xalqa sadəcə əlifba öyrətməklə kifayətlənmək istəmir, xalqa milli-mənəvi dirilik, fəallıq, ictimai namus, həmrəylik, hüquq, əxlaq, milli qurtuluş, ictimai azadlıq və mübarizə savadı istəyirdilər.

Ziyalıların yeni üsullu məktəblərin yaradılması, təlimin ana dilində aparılması ideyaları milli burjuaziya tərəfindən dəstəklənirdi. H.Zərdəbinin xeyriyyə cəmiyyətlərinin yaradılması ilə bağlı təşəbbüsü xalqın yaddaşında əsl qeyrət və xeyrxahlıq mücəssəməsi kimi yaşayan H.Z.Tağıyevin maddi köməyi və mənəvi dəstəyi ilə reallaşmışdı. Azərbaycanda xeyriyyəçilik hərəkatının təşəkkülündə inkişafında və genişlənməsində H.Z.Tağıyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində elə bir ictimai-siyasi, mədəni-kütləvi tədbir olmazdı ki, H.Z.Tağıyev orada iştirak etməsin. «Anaları savadsız olan xalq kordur»- deyən H.Z.Tağıyev millətin təhsil almasına, məktəblər açılmasına, milli kadrlar hazırlanmasına ürəkdən çalışır, bu sahəyə həvəslə pul xərcləyirdi. Azərbaycanda dünyəvi elmləri öyrədən ilk müsəlman qız məktəbinin yaradılması məhz onun adı ilə bağlıdır.

Təhsilin demokratikləşdirilməsi problemi XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan maarifpərvərlərini düşündürən ən ciddi məsələlərdən biri idi. M.Ə.Rəsulzadənin təhsilin demokratikləşdirilməsi ideyasının əsasını, xalqın ədəbiyyatını, tarixini, mədəniyyətini dərinlən öyrənmək və bu biliklər vasitəsilə dünya mədəniyyətinə qovuşmaq təşkil edir. Onun fikrincə, təhsilin demokratikləşdirilməsinin əsaslarını hamının kimliyindən, milliyyətindən, rütbəsindən asılı olmayaraq ana dilində təhsil almaq, oxumaq, özünün milli ləyaqətini, milli varlığını dərk edən həqiqi Azərbaycan vətəndaşı kimi tərbiyə almaq, müxtəlif münasibətlərdə insanlığı gözləmək sosial ədalətsizliyə qarşı barışmaz olmaq və s. tələblər təşkil edir. Təhsilin demokratikləşdirilməsi respublikada iqtisadiyyatın hərtərəfli inkişaf etdirilməsi ilə də əlaqələndirilirdi. İqtisadiyyatını özülünü təşkil edən amilləri özünəməxsus ifadələrlə təsviri edən M.Ə.Rəsulzadə belə bir qənaətə gəlirdi ki, həm mənəvi, həm də bir qədər zəngin sərvəti olan Azərbaycan dünya miqyasına çıxıb ən qüdrətli dövlətlərlə müqavilələr bağlaya bilər, özünün mənəvi sərvətlərini – məktəbini, mədəniyyətini, incəsənətini inkişaf etdirib təhsilini demokratik zəmində qura bilər. O, təhsilin demokratikləşdirilməsində mətbuatın roluna böyük əhəmiyyət verirdi. Onun fikrincə mətbuat məktəb, maarif, təhsil məsələlərinə geniş yer verərək xalqın milli hisslərini oytamalı, xalqı maarifə, təhsilə yiyələnməyə çağırmalıdır.

Azərbaycanda yaşlı adamların təhsili də diqqət mərkəzində idi. Tədrisin yalnız cümə günü keçirildiyi məktəblər bu vəzifəni yerinə yetirirdi. Çar maarif məmurları məktəblərin fəaliyyətini daim nəzarət altında saxlayır, milli düşünən müəllimləri təqib edir, yeni üsulla tədrisin yayılmasına hər vasitə ilə mane olmağa çalışırdı. Çar Rusiyasının bütün təqiblərinə baxmayaraq Azərbaycan maarifçiləri ictimai-siyasi və pedaqoji fəaliyyətlərində genişləndirirdilər. Qadağan olunan milli ideyalar qəzet və jurnal səhifələrində yayılır, milli hərəkatın daşıyıcısına çevrilirdi. Əgər XIX əsrin ikinci yarısında milli – redaksiya hərəkatının inkişafında «Əkinçi», «Ziya», «Ziyayai-Qafqaziyyə», «Kəşkül» qəzet və jurnalları mühüm rol oynayırdısa, XX əsrin əvvəllərində yeni mətbuat orqanları yaranmağa başladı. 1891-ci ildən 1903-cü ilə qədər Azərbaycanda ana dilində mətbuat olmamışdır. Azərbaycan maarifpərvərləri anadilli mətbuat uğrunda daim mübarizə aparmışlar. M.Şaxtaxtı, S.Mehmandarov, S.M.Qənizadə, H.Mahmudbəyov, N.Nərimanov, Ə.Ağayev və başqaları dəfələrlə ana dilində qəzet və jurnal yaratmaq məqsədilə çar hökumətinə müraciət etmiş, rədd cavabı almışdılar.

XX əsrin əvvəllərində nəşr olunan «Şərqi-rus» (1903-1906), «Həyat» (1905-1906), «İrşad» (1905-1908), «Təkamül» (1906-1907), «Tazə həyat» (1907-1908), «Tərəqqi» (1908-1909), «Səda» (1909-1911), «İqbal» (1912-1915), «Açıq söz» (1915-1918), «Rəhbər» (1906), «Molla Nəsrəddin» (1906-1931), «Dəbistan» (1906-1908), «Füyuzat» (1906-1908), «Yeni füyuzat» (1911), «Məktəb» (1917), «İşıq» (1912), «Dirilik» (1912-1916) qəzet və jurnalları milli maarifpərvərlərimizin təhsilin demokratikləşdirilməsi uğrunda mübarizənin önündə gedir, pedaqoji hərəkatın, maarifçilik hərəkatının yeni müstəvidə, yeni istiqamətdə inkişafını təmin edirdi.

1905-1907-ci illərdə milli-mədəni və pedaqoji hərəkat «Stolipin islahatı» və I Dünya müharibəsi nəticəsində dayandı. Bununla belə, çar hökuməti müstəmləkə ucqarlarında mütləqiyyətə sadıq məmurlar hazırlanması, həmçinin birinci rus inqilabının təsiri altında oyanmış xalqların milli-mənəvi tələbatının cüzi də olsa ödənilməsi zəruriyyəti ilə qarşılaşaraq, maarifin sonrakı inkişafına ciddi müqavimət göstərə bilmədi.

Məktəblərin və şagirdlərin sayını və orada oxuyanların tərkibini müqayisə etdikdə fərqli mənzərənin şahidi oluruq. 1902-ci ildə Bakı və Yelizavetpol quberniyalarında 230 ibtidai məktəb var idi ki, orada 15 minə yaxın şagird oxuyurdu. Şagirdlərin 45 faizinə qədərini qızlar təşkil edirdi. Azərbaycanlı şagirdlərin

sayı isə 3600 nəfərdən bir az çox idi. 4 ibtidai sənət məktəbi var idi. O məktəblərdə 472 şagird təhsil alırdı ki, onlardan da yalnız 91 nəfəri azərbaycanlı idi [3, 218].

Çar Rusiyası Azərbaycanda orta və natamam orta məktəblərin açılmasına qısqançlıqla yanaşırdı. Əhalinin yüksək təhsil almasının qarşısını hər vəclə kəsirdi. Mövcud gimnaziya və realni məktəblərdə isə daha çox rus və digər millətdən olan uşaqlar oxuyurdu. Müqayisə üçün qeyd edək ki, XX əsrin əvvəllərində orta və natamam orta məktəblərdə təhsil alan 4 200 şagirddən yalnız 235 nəfəri azərbaycanlı idi.

Həm 1906-cı ildə başqa xalqlardan olanlar üçün ibtidai məktəblər haqqında «Qaydalar», həm də Rusiya müsəlmanlarının məktəblə bağlı qəbul etdiyi tövsiyə və qərarlar azərbaycanlı ziyalılar arasında böyük canlanma yaratdı. Burada deyilirdi ki, başqa xalqların nümayəndələri üçün olan ibtidai məktəblərdə ilk silah rolunu şagirdlərin doğma dili oynamalıdır.

XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda pedaqoji mühitin formalaşmasında kitabxana və qiraətxanalar mühüm rol oynayır. Azərbaycan xalqının milli şüurunun, siyasi dünya görüşünün formalaşmasına, təhsil səviyyəsinin yüksəlməsinə, kitabxana, qiraətxana, xalq evləri, klublar, yeni yaradılan məktəblər təkan verirdi. XX əsrin əvvəlində Bakıda 4 kitabxana fəaliyyət göstərirdi. Pedaqoji hərəkətin yeni istiqamətdə inkişafına təkan edən amillərdən biri də XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda elmin inkişafı ilə bağlı idi. Bu dövrdə təbiət elmlərinə maraq güclü idi. Neftin öyrənilməsi ilə bağlı ciddi tədqiqat işləri aparılırdı. Rusiyada və Ukrayna təhsil alan azərbaycanlılar təbiətşünaslıq, biologiya, təbabətlə bağlı araşdırmalar aparırdılar. Tarix elmi sahəsində də müəyyən nailiyyətlər var idi. Mirzə Yusif Nersusov Qarabaği, Rzaqulubəy Mirzə Camal oğlu, Əhməd bəy Cavanşir, Mirmehdi Xəzane kimi tədqiqatçılar Qarabağın tarixinə dair əsərlər yazdılar. Azərbaycan tarixinin ayrı-ayrı məsələləri maarifpərvərlərin əsərlərində öz əksini tapdı. Ədəbiyyatşünaslıq və ədəbi tənqid sahəsində də diqqətəlayiq nailiyyətlər qazanmışdı. Mirzə Fətəli Axundovun realist ənənələri yeni dövrdə inkişaf etdirilirdi. Maarifçilik Azərbaycan ədəbiyyatının əsas qayəsini təşkil edirdi. Azərbaycanın sosial-siyasi, iqtisadi, mədəni və pedaqoji həyatında baş verən yeniləşmə bədii ədəbiyyatda da öz əksini tapırdı. Hüseyn Baykara «Azərbaycan istiqlal mübarizəsi tarixi» adlı kitabında yazırdı: «Bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatının əsas məqsədi cəhəzlə mübarizə etmək, xalqı irəliyə doğru aparmaqdan ibarət idi. Ədəbiyyatın, ədəbiyyatçıların əsas qayələrindən biri də çar mütləqiyyəti və istiqdad idarəsinin zülm və haqsızlıqlarını xalqa başa salmaq, ona qarşı mümkün olan vasitələrlə mübarizə aparmağın yollarını göstərmək idi. Bu dövrdə Azərbaycan ədəbiyyatının xarakterik yönlərindən biri də... xalqın qəlbinə, ruhuna yol tapmaq, cəmiyyətə, vətəndaşlara mənliklərini tanıtmək, onlara şəxsiyyət hissi aşılamaq olmuşdur [4, 63].

Xeyriyyəçilik işi təşkilat halında XIX əsrin əvvəllərində Zaqafqaziyada inkişaf etmişdir. Bu işin təşəbbüskarı «Müqəddəs Nina» Qadın Xeyriyyə cəmiyyəti idi. Rus zadəgan mühitində formalaşan bu cəmiyyət Zaqafqaziyada rus təsirini artırmaq, rus qız məktəbləri açmaq məqsədi daşıyırdı. Bu cəmiyyət Azərbaycan maarifçilik ideyalarının yayılmasına, dünyəvi məktəb quruculuğuna müsbət təsir göstərmişdir.

XX əsrin əvvəllərində ümumi mədəni yüksəlişlə əlaqədar olaraq Azərbaycanda «Nicat», «Nəşri-maarif», «Səfa», «Səadət» və digər xeyriyyə cəmiyyətləri yarandı. Bu cəmiyyətlərin fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan həyatının bütün sahələri – marif, elm, incəsənət, teatr, kadr hazırlığı, mətbuat, ədəbiyyat öz inkişafının yeni mərhələsinə daxil oldu. Təhsilin ümumi, məcburi və pulsuz olması, təlimin ana dilində aparılması, dünyəvi təhsilin genişləndirilməsi, böyüyən nəslin fiziki və ruhi tərbiyəsi, yeni üsullu məktəblərin açılması, təlimin yeni prinsip və metodlarının tətbiqi, əlifbanın dəyişdirilməsi, qadın təhsili, təhsilin məzmununun təkmilləşdirilməsi, müəllim kadrlarının hazırlığı və s. problemlər görkəmli Azərbaycan pedaqoq və məktəbdarlarının (H.Zərdabi, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağayev, N.Nərimanov, M.Mahmudbəyov, F.Ağazadə, F.Köçərli, M.Ə.Rəsulzadə və b.) ən çox diqqət yetirdiyi məsələlər idi. Onların mənalı həyatı hər bir vətəndaş ziyalı üçün örnək məktəbidir.

Nəticə

Deyilənləri ümumiləşdirib belə bir nəticəyə gəlmək olar:

1. XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycanda kapitalist münasibətlərinin sosial-iqtisadi sahədə təşəkkülü və inkişafı ilə səciyyələnir.
2. Kapitalizmin inkişafı, cəmiyyətin sinfi tərkibində baş verən dəyişikliklər, regionun ayrı-ayrı əraziləri arasında iqtisadi birləşmənin yaranması, iqtisadi və mədəni mərkəzlərin yüksəlməsi kimi amillər, vahid dili, mədəniyyəti, ərazisi, iqtisadi həyatı olan Azərbaycan xalqının bir millət kimi formalaşmasına səbəb oldu.
3. Yeni münasibətlərin yaranması milli burjuazianın təşəkkülünə şərait yaratdığı kimi Azərbaycan xalqı arasında milli birlik ideyasını möhkəmləndirdi. Azərbaycandakı maarifçi mühit maarifçilik cərəyanına çevrildi və burjuazianın təsiri ilə millətin tarixi taleyində mühüm rol oynayan yeni ziyalılar nəsli formalaşdı. Milli şüurun oyanması, milli azadlıq hərəkətinin güclənməsi, milli istiqlal və istiqbal mübarizəsində ciddi irəliləyişlər nəzərə çarpırdı.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Demokratik Respublikası. Məqalələr toplusu. Bakı: Azərnəşr, 1992, 191 s.
2. Mərdənov M. Azərbaycan təhsil tarixi. I cild. Bakı, «Təhsil», 2011, 296 s.
3. Ağayev Ə. Azərbaycan ictimai-pedaqoji fikrində şəxsiyyətin formalaşması problemi. Bakı: «Avropa», 2005, 288 s.
4. Ağayeva Ə. Pedaqoji fikrimiz: dünənimiz, bu günümüz. Bakı., Elm, 2000, 300 s.